

da yayımlandığı 1983 yılında edebî röportaj dalında Türkiye Yazarlar Birliği'nin ödülüne layık görülmüştür. *Tercüme. Pıkwik'in Maceraları* (Charles Dickens'tan, 1962). *Metin Neşri. Şehir Mektupları* (Ahmed Râsim'den, I, 1971); *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* (sadeleştirilmiş metin, 1973).

BİBLİYOGRAFYA :

Nurullah Ataç, *Okuruma Mektuplar*, İstanbul 1958, s. 116-119; Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul 1968, s. 148; Beşir Ayvazoğlu, *Defterimde Kırk Suret*, İstanbul 1996, s. 63-67; Orhan Okay, "Geçmiş Yıllarda Bir Ahmet Kabaklı", *Zaman*, İstanbul 4 Mart 2001; Erol Ülgen, "Ahmet Kabaklı Hayatı ve Eserleri", *Türk Edebiyatı*, XXIX/329-330, İstanbul 2001, s. 10-16; Mustafa Kutlu, "Kabaklı Ahmet", *TDEA*, V, 61-62.



BEŞİR AYVAZOĞLU

KABALA

Yahudi mistik ve esoterik geleneğine verilen ad (bk. YAHUDİLİK).

KABÂLE

(القبالة)

Bir kimsenin muayyen borç, vergi ve hizmeti tekeffül ve bunu belgelleyen taahhütnâme anlamında hukuk terimi.

Sözlükte "kefil olmak, taahhüt etmek" anlamında masdar ve "taahhütnâme" mânasında isim olan kabâle en geniş şekliyle kefalet, zeâmet, iltizam, damân, garâmet, irâfe ve hamâle gibi kelimelerle eş anlamlıdır. Ârâmîce kanalıyla Akkadca'daki kabâlu / kapâlu (bağlamak, tomar yapmak) kelimesiyle ilişkilendirilmesi mümkün görünen kabâle Arapça'dan Türkçe'ye ve Batı dillerine de geçmiştir. Kabâle sözleşmesiyle tekeffül edilen işe (hizmet) kıbâle, arazisini kabâle usulüyle işletene veya siparişi ya da iş verene mukabbil, yükleniciye de mütekabbil, kab-bâl veya kabil denir. İlkinin yaptığı hukukî işlem takbîl, diğerininki tekabbül kelimesiyle ifade edilir. Mütekabbilin ödediği vergiye mâlü'l-kibâle, hakku'l-kibâle, şartu'l-kibâle veya kısaca kabâle gibi isimler verilmektedir. Tekabbül kelimesi ortakların şirket adına iş kabulünden dolayı "ebdân, a'mâl ve sanâî" gibi değişik adlarla anılan emeğe dayalı iş ortaklıklarını ifade etmek için de kullanılır (bk. EB-DÂN). İş akdi çerçevesinde emeği satın alınan boyacı, marangoz, inşaat ustası, mimar gibi hizmet sektörü çalışanlarının

müşterileriyle yaptıkları götürü sözleşmenin bir adı da kabâledir. Müstakil bir akid ve hukukî işlem nevi olmayıp geniş anlamıyla iş görme kapsamına giren akid türleriyle ayrı ilgili bir hizmet taahhüdü olduğundan kabâle fıkıh literatüründe ayrı bir başlık altında ele alınmamış, icâre, müzâraa ve müsâkâtla ilgili bölümlerde yeri geldikçe söz konusu edilmiştir. Ebû Yûsuf, Şâfiî, Ebû Ubeyd, İbn Zencûye, Küleynî ve Sûlî'nin eserleri gibi erken dönem kaynaklarında kabâle kavramı bir toprak ve vergi hukuku terimi olarak damân kelimesinden daha yaygın bir kullanıma sahiptir. İbn Teymiyye'nin belirttiği gibi Selef'in kabâle adını verdiği bu sözleşmeye sonraki dönemlerde halk arasında damân denmiştir (*Mecmû'ü fetâvâ*, XXX, 237).

Toprak ve vergi hukuku terimi olarak kabâle işlemi kıbâletü'l-arz ve kıbâletü'l-harâc olmak üzere ikiye ayrılabilir. İlkinde bir kimsenin devlet veya gerçek şahıs mülkiyeti, tasarrufu ya da zilyediği altındaki harap haraç arazisinin işletme hakkını genelde karşılıklı anlaşmayla belirlenen yıllık vergisini tekeffül ederek belirli süre için devralması söz konusudur. Arazilerin gerçek şahıslardan bu şekilde alınması halinde verginin tekeffülünden başka arazi sahibine nakdî veya aynı bir kira ödenmesi ya da üründen muayyen bir pay verilmesi de söz konusu olabilir.

Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas kabâleyi ribâli bir işlem olarak değerlendirebilir. Ayrıca İbn Abbas, bir müslümanın kendisi için onur kırıcı sayılan haraç mükellefiyetini yüklenmesine yol açtığı için de kabâleye karşı çıkar. Onun Übülle'deki arazisini, içindeki her şeyle birlikte belli bir meblağ karşılığında kabâleye almak isteyen bir kişiyi cezalandırdığı da rivayet edilmektedir (İbnü'l-Esrî, *en-Nihâye*, "kbl" md.; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, s. 148-149, 158; Sûlî, s. 222;). Saîd b. Cübeyr ve İbrâhim en-Nehâî bir köyün içindeki tarım işçileri, evler, hurma ve diğer meyve ağaçlarıyla birlikte kabâlesini mekruh görmüş (Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, s. 149; İbn Ebû Şeybe, IV, 548), Hasan-ı Basrî, Meymûn b. Mihrân ve Ömer b. Abdülazîz de meyveliklerin kabâlesini ribâ saymıştır (İbn Receb, s. 68).

İmam Şâfiî'nin, silâh zoruyla fethedilen topraklardan birini kabâleye alan kişinin buranın imarından ve haracını ödemekten âciz kalması durumunda kabâlesinin münfesi ve kendisinin müflis ilân edileceği şeklindeki sözleri (*el-Üm*, III, 240-241)

zımnem kıbâletü'l-arzı açıklar gibidir. Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Ömer'in ribâ saydığı kabâleyi bir köyün içindeki ağaçlar ve köylülerle birlikte devralınması olarak tanımlar. Hanbelliler'den Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Şemseddin İbn Müflih ve İbn Kayyim el-Cevziyye ile Şâfiiler'den Mâverdî de böyle bir işlemi haram ve dolayısıyla bâtil telakkî eder. Bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel, kabâle usulüyle işletilen araziden elde edilecek ürünün belirsizliği gerekçesiyle -ki bununla garar kastediliyor olmalıdır- bu işlemi bâtil sayar. Ebû Ubeyd de ekili veya meyvelik arazilerin, mahsulünün cinsinden belli bir aynı ödeme karşılığında kabâleye verilmesini ürünün olgunlaşmadan satımı olarak değerlendiren mekruh saymakta, delil olarak da Resûl-i Ekrem'in bu tür satışları yasaklamasını göstermektedir (*Kitâbü'l-Emvâl*, s. 149, 153-154). Sûlî'ye göre ivaz ve süre belirlenmişse böyle kabâleler câizdir; çünkü o kadar garar icâre akdinde de vardır (*Edebü'l-küttâb*, s. 222). İbn Teymiyye'ye göre, üzerinde yaşayan tarım işçilerince işlenen bir tarım arazisinin kendi ürünü cinsinden belli bir aynı ödeme karşılığında kabâleye alınması, alan kimsenin emeğine tekabül etmeyen fazlalık veya noksanlık türde iki şeyin farklı miktarlarda takası anlamına geldiğinden ribe'l-fadl hükmünde sayılır; yani fazlalık halinde pozitif, noksan durumunda negatif faiz tahakkuk eder. Toprak, kabâleye alan adına üzerindeki tarım işçilerince işleniyorsa kabâlenin muayyen bir nakdî ödeme karşılığında olması da ribâ hükmüne engel değildir. Ancak nakden kabâleye alınan arazinin bizzat alan tarafından işlenmesi ribâ ihtimalini tamamen ortadan kaldırır. Sonuncu şıkkı haram sayanlar ribâ yerine garar unsurundan hareket ederler (*Mecmû'ü fetâvâ*, XXIX, 68-70). Ayrıca meyveligin ve bağın ürünün olgunlaşmasından önce kabâlesini kumar unsuru içeren ve husumete yol açan garar cinsinden sayarak câiz görmeyenler vardır. Ancak bu görüş, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi bazı fakihler tarafından ihtiyaca veya ağaçla toprağı ayrı ayrı değerlendirmenin zorluğuna ve ayrıca Halife Ömer'in Üseyd b. Hudayr'a ait hurmalığı üç yıllığına kabâle usulüyle işletmeye vererek miras bıraktığı borcun ödenmesini sağladığına dair rivayete istinaden reddedilmiştir. Onlara göre kabâle sözleşmesi önceki görüşü savunanların dayandığı, Resûl-i Ekrem'in meyvelerin olgunlaşmadan satımını yasakladığına dair hadisin kapsamına girmemektedir. Garar

unsuruna gelince böyle bir ihtimal icâre akdinde de söz konusudur. İbn Teymiyye, iktâlarda damânın câiz olduğu konusunda ulemânın görüş birliği bulunduğunu söylemektedir. Ancak çağdaşları arasında iktâdarı müstâir sayanlar ve dolayısıyla iâre konumundaki iktânın damân usulüyle işletmeye verilmesini câiz görmeyenler olduğunu da bildirmekte ve iârenin muîrin izniyle icâreye verilebileceğini gerekçe göstererek bu görüşe karşı çıkmaktadır (a.g.e., XXX, 220-221, 224-225, 240-241, 244-245; İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 110-112).

Ca'fer es-Sâdik da kabâleyi, bir kimse- nin ölü bir araziye imarı ve haracının edası şartıyla on-yirmi yıl gibi uzun bir süre için devralması şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre en helâl kabâle türü, arazinin ahâlisinden belli bir meblağ karşılığında muayyen süre için alınıp mâmur hale getirilmesi ve haracının ödenmesi şeklinde olur; üzerindeki tarım işçilerinin kabâleye dahil edilmesi helâl değildir. Bu ise ancak devletin kabâleye vermesi halinde meşrû olur. Ca'fer es-Sâdik, sabit bir miktar toprak mahsulü karşılığında yapılan kabâleyi onaylamazken mahsulün belli bir oranı veya muayyen bir miktar nakdî ödeme üzerinden yapılanda sakınca görmemektedir. Belli bir nakdî bedel karşılığında bir elbise dikimini kabâleye alan terzinin daha iyi bedelle başkasına devredip kâr sağlamasına da cevaz verir. Ancak bir işi bizzat yapmak üzere kabâleye alan kimse onu başkasına devredemez. Ca'fer es-Sâdik, devletten kabâle yoluyla arazi alır ve devletin hakkı düşüldükten sonraki net ürünün üçte biri veya yarısı karşılığında toprağa bağlı tarım işçilerine icâreye verir (Küleynî, V, 267-269; Ebû Ca'fer et-Tûsî, VII, 197-201; Hür el-Âmilî, XIII, 208-210, 265-266).

İmam Şâfiî'ye göre bir kimse, birinin arazisini yahut devletten haraç arazisini kabâleye alır ve başkasına iâre veya kiraya verir de bu kişi orayı ekerse ekiciye öşür, diğerine ise kabâle ücreti vermek düşer. Eğer araziyi bizzat kabâleye alan ekerse müslümansa kendisine kabâle, ürününe öşür lâzım gelir; kendisi zimmî, arazi de haraç ya da sulh toprağı ise öşür ödemez. Arazinin sahibi kabâleye alanla veya oranın zekâtından sorumlu olan vali müslüman bir ekiciyle toprak vergisini ödemesi karşılığında ürünün kendisine ait olması ve zekât vermemesi şartıyla anlaşsa bile ekici sahibi olduğu ürüne tahakkuk ettiği için zekât vermek zorundadır (el-Üm, III, 240-241).

Kabâle işleminin diğer şekli olan kîbâletü'l-harâc, bir kimsenin bir bölgenin sabit nakdî vergisinin ödeme sorumluluğunu belirli süre için yüklenmesidir; bu kişi toplanan vergi tekeffül edileden fazla ise kâr, eksikse zarar eder. Bu uygulama genellikle kabâleye alanın bölge halkına zulmüyle sonuçlanır. Ebû Yûsuf, kendi döneminde yaygın bir uygulama alanı bulunduğu anlaşılan bu sisteme karşı çıkar ve gerekçe olarak da şahsî çıkarını gözetken kişilerin devlete taahhüt ettiği vergiden daha fazlasını toplayarak âzami kârı sağlamak için yaptığı zulmün mâmur toprakları harap, haraç mükelleflerini perişan etmesi ve dolayısıyla devlet gelirlerini düşürmesini gösterir. Haraç mükelleflerinin önerdiği veya onayladığı güvenilir varlıklı bir kimsenin kendileri adına haracı ödemesi tekeffül etmesi durumunda ise söz konusu bölgenin ona kabâle (damân) olarak verilmesini onaylar, ancak bu kişinin icraatının denetlenmesi için dindar ve güvenilir maaşlı bir müfettişin (emîr) tayin edilmesini de önerir. Ebû Yûsuf, kîbâletü'l-harâc uygulamasındaki aksaklıkları eleştirmek ve onun yerine mukâseme sistemini önermekle birlikte yine de nihaî kararı halifeye bırakır (Kitâbü'l-Harâc, II, 3-8). Bunda maaşlı vergi memurlarının tutumunun da kusursuz olmamasının etkisi bulunabilir. Onun devrinde bu kadar yaygınlaşabilen uygulamanın kökleri çok daha eski devirlere uzanıyor olmalıdır. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Şemseddin İbn Müflih, Mâverdî ve Bedreddin İbn Cemâ'a göre vergi memurlarının haraç, cizye ve öşür gelirlerinin garantörlüğünü yapmaları, yani eksiği telâfi edip fazlayı sahiplenmeleri anlamındaki damân (kabâle) akidleri, vergi memurlarının vâcip olan vergileri toplayıp hâsılatı ilgili mercilere aktarma hususundaki güvenilirliği ilkesine de aykırıdır. Ca'fer es-Sâdik da haraç mükelleflerince benimsenen güvenilir varlıklı birisinin onlar adına haracı ödemeyi tekeffül etmesi durumunda ilgili bölgenin kendisine kabâle olarak verilebileceği kanaatindedir (Küleynî, V, 270; Ebû Ca'fer et-Tûsî, VII, 199). Hür el-Âmilî'nin naklettiği bir rivayetten anlaşıldığı kadarıyla baş ve toprak vergisinden başka meyveliklerden ve avlak olarak da kullanılan sazlıklardan elde edilen kamış, balık, kuş vb. ürünlerin haracını üstlenerek de kabâle yapılmaktadır ki Ca'fer es-Sâdik bunu mahsul elde edileceğinin anlaşılması kaydıyla câiz görmektedir (Vesâ'ilü's-Şi'a, XII, 264).

Toprak ve vergi hukuku kapsamına girer kabâle türü, Lokkegaard (*Islamic Taxation in the Classic Period*, s. 94) ve Ziyâülhak (*Landlord and Peasant*, s. 288) gibi bazı çağdaş araştırmacılara göre Bizans'ın "locatio conductio" uygulamasının bir devamıdır. Emevîler döneminde başvurulan bu akid çeşidi Abbâsiler devrinde tedricen yaygınlaştırılmıştır. Makrîzî'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre III. (IX.) yüzyılın ilk yarısında imara muhtaç toprakların işletmeciliği, Fustat'ta Dîvânü'l-harâc'ın bulunduğu Amr b. Âs Camii'nde düzenlenen açık arttırma sonucunda en yüksek haracı taahhüt edenlere kabâle usulüyle dört yıllığına devredilirdi. Kabâleler ve bedelleri kayıtlara geçirilirdi. Kabâleye alan, genellikle sulama tesisleri ve köprülerin bakım ve onarımını sağlamakla mükellef olup masrafları Dîvânü'l-harâc tarafından yaklaşık olarak hesaplanıp vergiden muaf tutulurdu. Kabâle de taksitler halinde ödenirdi (el-Hıttat, I, 82). Kabâleye alanların sorumluluğunu yüklediği sulama sistemi ve köprü bakım onarım maliyetlerini düşürebilmek için tarım işçilerine angarya yüklediği olurdu. Devletin zulmü önlemek için yıllık kabâleler yaptığı da görülmektedir.

Kabâle sistemi sonraki hânedanlar tarafından sürdürülmüşse de yerini yavaş yavaş askerî iktâ sistemine bırakarak Büveyhîler zamanında oldukça azalmıştır. Claude Cahen, kabâlenin Osmanlı döneminde toprak ve vergi sistemi kavramı olarak tamamen kullanım dışı kaldığını söylemektedir. Eğer Cahen'in tesbiti doğrusa bunda timar ve mukâtaa kavram ve uygulamalarının payı büyük olmalıdır. Kîbâletü'l-harâc sisteminin bir benzeri Osmanlı idaresinde iltizam adı altında uygulamaya konmuşsa da başarılı olamadığı için ilga edilmiştir. Bununla birlikte Kanûnî Sultan Süleyman dönemine ait Kefe Kanunnâmesi'nde (Akgündüz, VI, 582) kabâle kavramına bir çeşit ticaret vergisi olarak rastlandığı da kayda değerdir.

İbn Abdûn et-Tücübî'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre kabâle kavramı Kuzey Afrika, İspanya ve Sicilya'da tüccar ve esnaftan alınan gümrük ve pazar vergileri (mukûs), celebkeşan resmi ve benzerleriyle devlete ait han, hamam, değirmen, deniz teknesi ve benzerlerinin kira bedellerinin tahsilinin -Osmanlı Devleti'ndeki mukâtaa uygulamasını andırır bir şekilde- kesime verilmesi usulünü ifade etmek üzere kullanılmıştır. Muhtemelen bu

sistemle toplandığı için bazı vergiler de kabâle adıyla anılmıştır. Bu uygulama, suistimale ve kişisel çıkar uğruna vergi mükelleflerine zulme yol açtığı için şiddetle eleştirilmiştir. Vergi miktarlarının vezir tarafından kadılıkta tescil ettirilmesi ve kabâleye alanların kadılarca sıkı bir şekilde denetlenmesi, suistimallerin hapis ve sürgünle cezalandırılması istenmiştir (*Risâle fi'l-kazâ ve'l-hisbe*, s. 30-32). Muvahhidler devri müelliflerinden İbn Sâhibüs-salât'ın ifadelerinden kabâle kavramının köprü geçiş ücretlerini de kapsadığı anlaşılmaktadır (*el-Men bi'l-imâme*, s. 166, 372). İdrîsî, Merakeş'te piyasaya arz edilen hemen her şeyden kabâle vergisi alındığını, ancak iktidara gelen Masmûdeler'in bu vergiyi tamamen ilga ettiklerini, kabâleye alanların da katline cevaz verdiklerini, böylece onların hükümlerlikleri altındaki bölgelerde söz konusu verginin adının bile anılmadığını bildirmektedir (*Şifâtü'l-Mağrib*, s. 69-70).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "kbl" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "kbl" md.; v. Soden, *AHW*, I, 414, 442; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (Abdülazîz b. M. er-Rahbî, *Fıkhü'l-mülûk*, nşr. A. Ubeyd el-Kubeyfî, içinde), Bağdad 1975, II, 3-8; Şâfiî, *el-Üm*, III, 240-241; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. Muhammed Amârê), Beyrut 1409/1989, s. 148-149, 153-156, 158; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, IV, 548; İbn Zencûye, *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. Şâkir Zîb Feyyâz), Riyad 1406/1986, I, 214-216, 223, 228-230; Küleynî, *el-Furû' mine'l-Kâfi* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, III, 513; V, 265-274; Sûlî, *Edebü'l-küttâb*, s. 221-222; Mâveridî, *el-Ahkâmü's-sultânîyye*, Beyrut 1405/1985, s. 222; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultânîyye* (nşr. M. Hâmîd el-Fikî), Beyrut 1403/1983, s. 186; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Tehtîbü'l-ahkâm* (nşr. Hasan el-Müsevî el-Harsân), Beyrut 1401/1981, IV, 37-39, 119, 142; VII, 194, 197-204; Serahsî, *el-Mebsûl*, XVI, 41; XIX, 168; XXIII, 127-128; Muhammed b. Ahmed b. Abdûn et-Tûcîbî, *Risâle fi'l-kazâ ve'l-hisbe* (nşr. E. Lévi-Provençal, *Şelâşü resâ'il Endelüsiyye fi âdâbi'l-hisbe ve'l-muhtesib* içinde), Kahire 1955, s. 30-32; Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, Kahire 1985, II, 226; İdrîsî, *Şifâtü'l-Mağrib*, s. 69-70; Mahzûmî, *el-Müntekâ min Kitâbi'l-Minhâc fi'l-ilmî harâcî Mısr* (nşr. Cl. Cahen), Kahire 1986, s. 59-60; Kâsânî, *Bedâ'îc*, VI, 2; VII, 208; İbn Sâhibüssalât, *el-Men bi'l-imâme* (nşr. Abdülhâdî et-Tâzî), Beyrut 1987, s. 166, 372; İbn Memmâtî, *Kavânînu'd-devâvîn* (nşr. Aziz Suryal Atıya), Kahire 1943, s. 298-300, 336-338; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XXIX, 68-70, 479-482; XXX, 151-152, 220-221, 224-225, 230, 237, 240-241, 244-245, 255-256, 284; Bedreddin İbn Cemâa, *Tahrîrû'l-ahkâm fi tedbiri ehli'l-İslâm* (nşr. Fuâd Abdülümün'im Ahmed), Devha 1408/1988, s. 105; Şemseddin İbn Müflih, *Kitâbü'l-Furû'c* (nşr. Abdüsettar Ahmed Ferrâc), Beyrut 1405/1985, II, 453; İbn Receb, *el-İstihârâc li-ahkâmî'l-harâc*, Beyrut 1405/1985, s. 67-69, 104-105; Makrîzî,

el-Hıttâ, I, 82-86; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ahkâmü ehli'l-zimme* (nşr. Subhî es-Sâlih), Beyrut 1983, I, 108-112; Minhâcî, *Cevâhirü'l-ukûd* (nşr. Mus'ad Abdülhamîd M. es-Sa'denî), Beyrut 1417/1996, I, 330-335; Hür el-Amîlî, *Vesâ'ilü's-Şi'a* (nşr. Muhammed er-Râzî), Beyrut 1412/1991, VI, 124, 129-130, 132; XI, 120-121; XII, 219, 264; XIII, 199, 204, 208-214; 261-262, 265-268; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, IV, 145; M. Ziyâeddin er-Reyyis, *el-Harâc ve'n-nûzumü'l-mâlîyye*, Kahire 1977, s. 261-262, 507-508; F. Lokkegaard, *Islamic Taxation in the Classic Period*, Lahore 1979, s. 92-108; Hossein Modarressi Tabatabai, *Kharaj in Islamic Law*, London 1983, s. 6, 97-98, 100-101, 177-178, 179, 182, 183, 189-190; Abdülazîz Binabdullah, *Ma'leme-tü'l-fıkhi'l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 284; Ziaul Haque, *Landlord and Peasant in Early Islam*, Delhi 1985, s. 288-302; G. Frantz-Murphy, *The Agrarian Administration of Egypt from the Arabs to the Ottomans*, Kahire 1986, s. 49-52, 92-95; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1993, VI, 582; Neziî Hammâd, *Mu'cemü'l-muştalahâtü'l-iktisâdiyye fi lûgati'l-fukahâ'*, Beyrut 1415/1995, s. 273-274; S. Tsugitaka, *State and Rural Society in Medieval Islam*, Leiden 1997, s. 192-197; Cl. Cahen, "Contribution à l'étude des impôts dans l'Égypte médiévale", *JESHO*, V/3 (1962), s. 263-265; a.m.f., "Kabâla", *El'* (İng.), IV, 323-324; R. S. Cooper, "The Assessment and Collection of Kharaj Tax in Medieval Egypt", *JAOS*, XCVI/3 (1976), s. 380-381; Khaled Abou El Fadl, "Tax Farming in Islamic Law (Qibalah and Daman of Kharaj): A Search for a Concept", *IS*, XXXI (1992), s. 5-32; "Kabâle", *Mv.F*, XXXII, 243-244.



CENGİZ KALEK

KABARTAYLAR

Rusya Federasyonu'na bağlı
Kabarda-Balkar Özerk
Cumhuriyeti'nde yaşayan
müslüman bir halk.

Orta Kafkasya'daki Terek ve Kuma nehirlerinin kollarının suladığı geniş bölgede yaşayan Kabartaylar kendilerini Adige olarak da adlandırmaktadırlar ve Çerkezler'le akrabadırlar. Kaynaklarda Kabartay, Kaberdey, Kabarda ve Kabardints gibi değişik isimlerle anılırlar. Kabartaylar'ın büyük çoğunluğu Kabarda-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Ancak Adige Özerk Bölgesi'nde ve Rusya Federasyonu'nun değişik şehirlerinde az miktarda Kabartay nüfusuna rastlanmaktadır. 1989 nüfus sayımına göre sayıları 394.651 olan Kabartaylar'ın bugün (2001) yaklaşık 500-550.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye, Suriye ve Ürdün gibi ülkelerde de çarlık döneminde ve 1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra göç etmiş Kabartay nüfusu bulunmaktadır.

Kabartaylar müslüman olup Hanefî mezhebine mensuptur. Ancak Mozdok ci-

varında küçük bir hıristiyan cemaati de vardır. Sovyetler Birliği döneminde Kuzezy Kafkasya ve Dağıstan Dinî İdare Merkezi'ne bağlıydılar. 1992 yılından itibaren Rusya Federasyonu'ndaki müslüman özerk cumhuriyetlerin kendi dinî idare merkezlerini kurmaları sebebiyle Sovyetler Birliği döneminde kurulan bu merkezlerin fazla bir işlerliği kalmamıştır.

Kabartaylar'ın esas yurtları Kuban civarı idi; fakat XIII. yüzyılda başlayan Moğol saldırıları üzerine bugün buldukları bölgeye gelerek yerleştiler. İslâm fütuhunun Kafkaslar'a ulaşmasından çok sonra XVI. yüzyılda Müslümanlığı benimseyen Kabartaylar, Altın Orda Devleti'nin çökmesinin ardından bölgenin tarihinde birinci derecede etkili olmaya başladılar. XVI. yüzyılın ilk yarısında Rus çarlarıyla dostluk ilişkisine girdiler. Kabartay Prensi Temrük'ün kızı Marya'nın IV. Ivan'la evlenmesi iki halk arasında münasebetlerin geliştirilmesinde olumlu etkide bulundu ve Rus himayesi yaygınlaştı. Ruslar 1563 ve 1567'de Terek nehrinin kıyısında iki ayrı kale inşa ederek yüzyılın sonuna doğru bölgeye iyice yerleştiler. Kafkaslar'daki yayılmaları için burasını bir karakol olarak kullandılar. Kafkaslar'ı denetim altına almak isteyen Osmanlılar, İranlılar ve Ruslar arasında çatışmalar oldu. Özellikle hıristiyan Kabartaylar'ın Rusya hizmetine girmesi Osmanlı Devleti'ni tedirgin etti ve bundan dolayı Osmanlılar Kabartaylar'ı önce himayeleri, sonra da doğrudan yönetimleri altına aldılar. Belgrad Antlaşması (1739) Kabartaylar'ın yaşadığı bölgeyi tarafsız bir ülke haline getirince Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir tampon bölge haline geldiler. Bunun ardından Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) Kabartaylar'ı Rusya ile birleştirdi. Rus hâkimiyetine karşı zaman zaman bağımsızlık isteğiyle ayaklanan Kabartaylar büyük oranda kıyıma uğradılar. Bu kıyımdan kaçanların bir kısmı Osmanlı Devleti'ne sığındı. XX. yüzyılda da bazı ayaklanmalar görüldü.

Komünist ihtilâlinde sonra bölgede milliyetçi partiler, Bolşevikler, Menşevikler ve Kızıl Ordu arasında süren iktidar mücadelesi ve karışıklık sırasında 1918'de Sovyet idaresi kuruldu. 16 Ocak 1922'de Kabarda-Balkar Özerk Bölgesi oluşturuldu. Bu özerk bölge 5 Kasım 1936'da özerk cumhuriyet statüsüne yükseltildi. II. Dünya Savaşı sırasında bölge kısa bir süre için Almanlar tarafından işgal edildi (Ağustos 1942). Ancak daha sonra bölgeye yeniden hâkim olan Ruslar, cumhuri-